

Наталена Королева
ЛЕГЕНДИ СТАРОКИЇВСЬКІ

Аскольдова могила

Як хмара, що несе громовицю, тиха й біла сунула лава Святовидових жерців княжим дідинцем. Водслав, верховний жрець, взяв із собою численний супровід навмисне:

— Най бачить князь Аскольд-Миколай, що нова віра грецька не зменшила давньоколишньої горливості. Ще стоять на висотах Київських і Перун Срібноголовий, і Святовидова святиня пишна під охороною трьох соток мужів певних, збройних, комонних. Вони і день-денно, і ніч-нічно почесну сторожу при храмі держать.

Таж і дари Водславові, й прохання покірні, й умовляння, що таять в собі натяк-пересторогу. Могутніші Стрибожі внуки, як персть земна, людина ж — марна, хоча б і княжим вінцем увінчана...

Все ні до чого, все — дарма: тільки злоститься князь, ані вислухати не хоче.

— Годі мені в очі світити і досить колінкувати!

Надаремний загай Сказано, — промовив князь і підвівся з столу.

Був неупростний і твердий, як скелі над морем Варязьким.

Сказано!.. Капище Святовидове знищити. Ані стовпа, що на межах гаїв посвятних, ані того «слуна» Святовидового трьохликого віднині не стерпить князь на землі Київській. Бо ж і вся та країна, як довга, так і широка, — невзбарі має стати, як став сам князь Миколай, — християнською! Тож за три дні най вимандрують жерці за межі київські, хоч би й до землі Ругіан чи на острів Руїану. Там-бо ж найпишніша святиня бога їхнього. А за минуле князь не мстить: можуть взяти з собою все своє добро, всі начиння посвятні і самого Святовіда з Перуном.

— Мені-бо, — з усміхом закінчив Аскольд, — не літь є з істуканами на прю ставати. Не вороги вони, лише — непотріб.

І немов на висміх жерця, що докуку йому вчинили, княж виїзд на лови затримали, — не зачекав Аскольд, щоб Святовидові слуги бодай з двору княжого виступили. В миготінні зброї та барв, мов вихор, тріском вилетів широко відчиненою брамою князь із дружинниками. Куряву збили на гостинці широкім й впрост через Поле Угорське майнули в ліси Звіринецькі по глушинах понадбережних.

Ледве стримав правицю своєю Водслав, щоб стрілою прокляття в обидчика-князя не метнула. Таж: чи бог потребує зброї на смертного?

Жрець щільніше загорнувся своїм білим плащем, нижче насунув на скроні дубовий вінок й пошепки дав шлюб:

— Буде гідна тебе, Святовиде, остання офіра наша. Буде!

Черком всіх на коня-білогрива, що ніколи не стрижено йому довгого волосу ні в хвості, ні в гриві, й також повним чвалом вилетів з своїм супроводом з княжого двору.

В святині ж закипіла праця, заметушились жерці й вірники, мов бджоли в бортні в дообідній липневій порі.

«Буде гідна тебе, Святовиде, остання офіра!» — думав своєї Водслав, даючи накази щодо приправ у мандрівку далеку. Таж дивні були ті приправи жерців. Не складали майна до міхів шкурятяних, не зашивали срібла-золота до широких мандрівних чересів. А натомість лагодили зброю: на куші тузі нові тятиви напинали, мечі гострили, на оштети брали калені трьохбокоті гроти — «ключі». З стаєнь виводили посвятних коней, що їх Водслав пробризкував наговорною водою.

А за коротку хвилю не тільки триста вершників з варти Святовидової, але ж і молоді жерці — піші й комонники — розсипались по лісах Звіринецьких. А Водслав, що тільки він один міг до святині, де Святовид перебував, увиходити, — щільно затяг ізсередини шкуряну запону. Запинала вона одинокі храмові двері, що виходили на широке дворище храмове, куди сходились всі інші жерці трьох різних гідностей, слуги Святовидові — старші вірники на моління й офірування.

Старий жрець вклав до Святовидової правиці важкий двосічний меч. З лівої руки виїняв ріг з вином, натомість дав «родину стріл наговорених», в крові гадій закалених. Потім високо підніс до неба руки й молився-стогнав:

— Під меч! Під меч поклади його, боже. Під меч!

Відійшов на кілька кроків до срібної миси, що стояла на штудернім тринозі, налив до неї води «непочатої», тієї, що її до схід сонця сам щодня з «таємної» лісової криниці-джерела приносив. По тій воді ворожити мав.

Переніс триніг з мисою перед статуєю бога, нахилився над водою, простягти вперед руки, й закляк з нерухомим поглядом, зануреним у прозору воду. В храмі нашорошилась тиша, ніби чекаючи пророчих слів. Але з-поза храмової стіни почав пирхати Святовидів кінь. Здавалось, питав Святовіда, нагадував: «Чи не час вже об'їздити землю? Та й проглянути треба: де небезпека причаїлася, чи нову напасть готує Чорнобог?»

Пирхав і пирхав, неначе з нетерплячки. Стояв завжди за віттарною стіною, завжди наготові прийняти золоте сідло, що лежало в самім храмі до розпорядимості бога. Тільки ж бог та найвищий жрець сміли диткнути посвятного коня. Жрець міг його годувати, напувати, чистити, але кульбачити золотим сідлом міг тільки сам Святовид, коли в темних ночах робив «оглядини світа». Ранком по таких ночах Водслав знаходив посвяченого коня вкритого милом, в тяжкому диху. Але трьохликий його володар був незмінний, сторожко, але спокійно дивився він всіма шістьма очима в минуле, дійсність і майбутнє, й ніщо в світі й поза світом не було вкрите від його зору.

Час минав. Жерцєві руки, мов налиті оловом, тягли до землі. Очі від напруги зайшли сльозою, ноги тремтіли, у вухах гучало. Немов земля починала тріпотати, як на водянім шерху, а над нею гучав розгойданий

бурею ліс. Імла застигла воду в мисці, закучерявилась перед очима, креслячи веселкові стежки та протопти. І ними побігли Водславові очі, немов коліщата, пущені згори. Думка ширяла орлицею поняд всією Київською землею, пильнуючи кроків тих, кого послав сам Святovid розказом уст жерця свого Водслава.

— Не нашою — людською... Своєю власною рукою помстися, боже, тобі належить насолода та! — молився Водслав з останніх сил, а серцем відчував кроки підвладних своїх і тупіт їхніх коней, що, як і вершники, мов житло власне, знали старезні ліси далеко й широко.

А в глушинах тих справді сотки очей стежили за Аскольдом та його дружиною, що продиралась лісами-хащами. Та князь нічого не прочував, не вчув і не побачив, бо «йшов за звіром». Тільки було йому, ловцеві вправному, неначе дивно: от-ось зовсім близько, субіч шусне, і знов — немов у тань пішов — не чути ані диху! То ось немов мигне у сухолісі, то знову в сутінь пірне, як ведмідь в свою гавру. Ні пси, ні пардуси-котюги не можуть «піднести» звіра. Омана, чари, злуда?.. Таж ясно чути: ось знову хрустить під звіром! Таж най і чари: князь не відступити! Все прудчіш летить Аскольдів кінь, все глибле в хащу заносить. Давно вже князь — один, з дружини лише четверо в зв'язку, не відстають від князя. То — найпевніші й найліпші ловці-товариші. Та й про них забув Аскольд, бо ж пориває його цікавість і загара.

А в капищі під звислими вусами жерця Водслава ясніє зморядісний усміх:

— Добре справляються Святovidові діти... Бог помагає своїм вірникам. Вже ведуть вони гуцавинами Аскольда туди, де знайде його Святovidова мста.

Ось ще хвилинка, і раптом, як зела з прілої весняної землі, теплими дощами Яр-Бога змитой, вирости довкола князя бойовники Святovidові. Так вправно мечами блиски метають, що здається — в кожного не дві руки, а по шість пар з рамен виростає. І кожна кидає блискавки...

Довершено!

Цілою своєю вагою впала помста. Смертельний удар засяг князя Аскольда, не минув і його вірних прибічників-друзів. Всі удалі та угарні ловці стали вловом Смерті-Мо-рани: полягли кістками на узліжку Поляни Святovidової. Ще на мить одну отямився вбитий Аскольд. Усвідомив уривком вгасаючої думки: «Пробито голову в тімені... ноги зломані, груди проткнута списом...»

Клекоче не стужавіла ще княжа кров у роззявлених устах, а каламутний погляд крізь серпанок смерті ще бачить лісову прогалину. Он межний стовп на узміжжі, вартує Святovidів «Слуп» над потоком. Он сям-тут лежать всі чотири дружинники княжі, що з ним вірно сябрували, всі — чолом до землі — поганському богові востаннє вклонились, у підніжжя «слупу» лягли. Найближче до князя улюбленець юнак Услад головою русявою аж у потічок занурився, в дразву ув'яз руками... Немає більше нікого — повтікали убий-душі...

Вгасаючий Аскольдів погляд спинивсь ще на світлій смужці зеленого неба, вритій, мов інкрустація тиркизу в старовинну мідь, — до темної-зеленої стіни лісу. Несподіваним холодом раптом облилось вже затихаюче серце. І разом зменшилась перед тим нестерпна більість ран: з кров'ю й життям також втікала з тіла. Стало легко й спокійно, як по відкинутім тягарі. І думка ясна, аж гостра, блиснула в мозку, на мить зміцнілім.

«Прийми, Ісусе Христе, душу служебника свого, Миколая. Най богу офірою за... тих, що не відають, що творять...»

Напнувся і спробував піднести для хреста ще так недавно могутню правицю. Таж від того руху з грудей цівкою линула кров. Велике тіло розпружилось, витяглось в повну довжину і вгрузло, нерухоме, у м'який пухкий мох під великим пірамідальним дубом.

Звіринецький владика Ольга з ватагою хлопів закінчував рубати дерево на нові засідки. Вглядівши високого оленя, що гнав напрямом до «Слупу», владика мовчки зробив знак старшому дроворубці, мигнув на двох волоських псів й, перекинувши важку кушу на руки, безшумно рушив назукісь оленеві.

«Пішов пити з потоку біля «Слупу», — міркував Ольга й, намагаючись не поворухнути ані галузинки, прокрадався за звіром. І зненацька немовби сам перетворивсь на слуп: біля потоку зочив п'ятьох багато вдягнених мерців, розкидані тарчі, зламані ратища, труп великого коня, — пізнав відразу, — княжого коня на зритій в бою землі. Оглянувся обачно, не повертаючи голови, лиш обвів поглядом: чи нема десь у засідці когось із живих? І тримаючи за собою псів, підступив до трупів.

— Так! Князь Миколай! — не стримав Ольга невільного покрику. Стояв, спустивши на груди голову, й повними суму очима дивився на спокійне Аскольдове обличчя, чисте від крові, не спотворене ранами. Діткнувся студеної руки, що не тримала важкого келена, перехрестився, впавши навколюшки, але не затримався довго. Прудко звівсь і підбігцем повернув до дроворубів. Бачив, як вони вимахували сокирами, але ж якийсь час майже не усвідомлював собі, що роблять хлопці, бо ж не чув гулких ударів сокир по білих тілах могутніх дерев, не чув важкого хекання потомлених смердів. Аж по хвилі труснув головою й махнув рукою на дозорця. Кремезний, озброєний чоловік підбіг до пана.

— Здвижу, — тяжко дихаючи, промовив владика, — ось там... замордовано нашого... князя... Миколая... Постривай!.. Тут, біля «Слупу», ще лежить тіло його й дружинників... Гони по коні, по лучників, підводи. Відвеземо до городища. А смердам вели рубати дерево на будову. Замість того поганського стовпа на межі Святovidових гаїв най стане церква святого Миколая. Най стоятиме там на вічні часи, де була пролита чиста кров християнська...

Сталося по бажанню Ольми-владики: його слуги зрівняли з землею поганський «Слуп», а на його місці невзабарі вироста церквіця «На слупі», серед хащ на узміжжю Святovidових посвятних лісів. Але ж в насидженому місці, мов у гаврі ведмежій, сиділи жерці Святovidові. Не встиг вигостити їх з своїх земель князь Аскольд. І, може б, живі, що в Києві стільнім гіркими слізьми смерть Аскольдову оплакували, може б, і дали вони ради з Водславом, — таж схвилювало їх чудо дивне. Не схотів мертвий князь Аскольд-Миколай покинути місце,

скроплене власною кров'ю! Немов корінням у землю вросло у мох під майним дубом гостроверхим його велике тіло. І хоч шість пар найкремезніших княжих дружинників, ледве здужавши, тіло князево з землі здвигли й на вкритий килимами повіз поклали, — не рушили коні-змії того повозу з місця.

— Хочє князь Аскольд тут лишитись! Хочє стати на сторожі, щоб з чорних хащ не виходила погань нехрещена й не ширилась пошестю на Русь-Україну.

Так сказали думні мужі, дорадники, дружина. Так вирішив і стольний люд.

І таки була то ясна правда. Бо ж коли зібралось духовенство «погребеніє творити» й відспівало «последне цілування», — лише два дружинники, як дитину до сну, Аскольдове тіло — до труни тисової уложили. Товаришів же його, що з ним й до смерті сябрували, — хрестом довкола княжої могили поклали:

— Най християнською кров'ю охрещений буде Святовидів «Слуп».

А дуб гостроверхий, що, мов свічка рівна, над могилою княжою зелений, назвав люд «княж-дубом». І звичай не знати з чого виріс: коли друзі в побратимстві «на життя і на смерть словом мінялись», — не вином-медами на учтах пишних слово вірності запивали, а йшли до потоку під «княж-дуб». Там водою, що кров'ю вірних воїв Аскольдових і кров'ю князя чесного була освячена, рукою начерпнувши, один одному напитись давали, щоб вірність тривала — «На цім світі — і далі»!..

Час минав. Виповнилось бажання Аскольдове: вже ціла Русь-Україна ставала християнською. Однак у гущах Радомисльських, в байраках Ржищевських, по танях Гостомельських та Ірпеньських, і в найближчих Київських — лісах Деміївських та Звіринецьких де-не-де курилися ще поганські жертovníки. Таки твердо погань лісова своїх посвятних місць трималася, від людей та сонця праведного по хащах ховаючись.

Одної тихої, безвітряної днини, як свічка, згоріла Ольмою збудована церква. Згоріла так тихо, що навіть ніхто й не помітив у Києві пожежі. Гадали в місті стольнім: купи вуглярів курять стовпом свіжого диму. Таж унедовзі на попелищі, саме на місці, де святий престіл стояв, мов з попелу виріс, щоправда, не такий вже й високий, але ж і чималий Святовидів «Слуп», з церковного підмурівку зложений...

Стояв знову. А дні, як за часів прадавніх, все пливли далі. Упливали на хвилях Дніпрових до Понту Евксінського роки і століття. У стольнім Києві княжив гідно отчич Мстислав Володимирович. І одного дня сталось, що князь аж надто втомився духом на довгій нараді з послами черніговськими.

— Ні, годі вже! — мушу повітрям вільним думки провіяти, та й кості пром'яти!

І видався з чотирма дружинниками ген на гори, понад Дніпром. Проскакали Угорське Поле й уїхали в Звіринецький ліс. Перед прогулянкою мало підкріпився був князь трапезою. Масна була, корінням заморським міцно приперчена верещака з чорносливом грецьким та свининою свійською. І пики були, мов маслом налиті. А день напричуд паркий видався. І вогнем палила спрага князя Мстислава. Взявся був за фляжку з вином грецьким, що при боці була, а вона — така тепла, як тіло живе. Ех би, води студеної! Так де ж ти її на таких горах знайдеши!

— Таж як, княже наш ясний. Ось тут, у «княж-дуба» при руці «княжа вода» в потоці, мов на кризі настояна! — говорить старий дружинник.

Повернув князь свого бахмата до «Слупу», де вже давно й пам'яті не було про Ольмову церквіцю.

Замість неї міцно стояв чотирьохкутний жертovníк — стовп. А на нім дотлівало сарняче м'ясо, поганська офіра, синій димок до неба свердлов вкручуючи.

Здивовано дивився князь на димок. Перевів потім очі на княж-дуб і зачудувався. Ніде-бо в Києві не було такого дивного дуба: як тополя, стрункий темно-зелений чіп!

— А-а! Це ж той, що з крові Аскольдової виріс... кажуть люде! — пролунало княжою думкою. — Файний же який, та й листям рясний!

А дуб — високий і міцний, лише верхів'яттям легесенько над поганським жертovníком хитає. Шепотить м'яко й сумно, немов дивуючись, як легко забувається племенем людським ясна минувшина, але ж стара ворожнеча все слід свій лишає.

Замислився князь Мстислав. Згадав про попередника Аскольда-Миколая. А коли знову звів свій зір на дуба кучерявого, блиснуло йому якесь світло у темній листві. Ніби лампада засвітилась. Приглянувся князь: аж при стовбурі «княж-дуба» вся в ясному промінні сяє-виблискує золотими шатами ікона Святого Миколая.

Спішився князь, впав навколюшки, як годиться, святії іконі вклонився.

— Ще від сьогодні приправляти камінь на відбудову церкви, — озвався до дружинників. — Най буде нова, міцна, кам'яна тут церква. А щоб слуп поганський вже більш тут не відновлювався, бути їй у вигляді стовпа. Ім'я ж їй — Свято-Миколаївська. Скачи, Славе, до замку: приведи почесну варту іконі святії. Поки ж прибудете, — першу варту вартуємо ми...

Сталось це року Божого 1113-го...